

УДК 955:37.013
DOI: 10.21847/1728-9343.2017.6(152).195545

КНИШ ІННА,

докторант кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

СЕДЕНТАРИЗМ І НОМАДИЗМ У СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ: ВІД СТЕРЕОТИПНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДО ПОЯСНЕННЯ

Висвітлено концепти седентаризму і номадизму в сучасному гуманітарному дискурсі. Констатовано, що седентарними дослідниками номадизм потрактовувався здебільшого негативно, і розглянуто альтернативні підходи до розуміння номадів. Доведено, що їм притаманні самобутня історія, складні форми суспільного буття і соціальні інститути. Наголошено, що номади по суті сприяли трансконтинентальній циркуляції товарів і артефактів, ретранслявали свої культурні цінності та інститути влади іншим народам, що у підсумку привело до об'єднання седентарних світів у єдине планетарне середовище.

Ключові слова: номадизм; седентаризм; дискурс; середовище.

Постановка проблеми та стан її сучасного наукового вивчення. У сучасному світі номади та седентари перетворюються на складні об'єкти вивчення з використанням нелінійних методів, що засвідчують релевантні дослідження сучасних науковців. Так, російський філософ Олена Князева пропонує змінити методологію на підставі концепції інактивованого пізнання [15, с. 101-103], а професор Наталія Кочубей - розглядати людину як нелінійну систему, чиї рефлексивність, здатність до самоаналізу, особистісного самовибудовування і є, зокрема, проявами цієї нелінійності [17, с. 116]. Принагідно зауважимо, що вочевидь ці процеси по-різному виявлятимуться під час дослідження номадів і седентарів.

З позицій седентаризму номадизм розглядався як негативне культурне явище, адже уявлення і стереотипи седентарного світогляду зводяться до знерухомилення об'єкта чи спостерігача, підлаштування його до своєї свідомості. Саме зі спробою зрозуміти та пояснити сутність кочівництва, виходячи з власного лінійного світобачення, і пов'язаний негативізм седентарів щодо номадів. Але нині ситуація якісно змінилася: номади та номадичні об'єднання - неоплемена - розглядаються в їхньому середовищі існування без знерухомилення. І тут, на нашу думку, виникає потреба змінити пріоритети щодо їх розуміння і дослідження з урахуванням попереднього досвіду, тобто вдатися до розгляду людини як нелінійного утворення шляхом інактивованого пізнання.

Маємо констатувати, що з часом мобільність набувала все більшого поширення і почала привертати пильну увагу широкого кола науковців, таких, зокрема, як Адріан Бекарев, Елері Бітікчі, Джанет Вольф, Людмила Горбунова, Ева Йокінен і Йоханна Веїхола, Вінсент Кауфман, Жак Лакан, Джейн Локхлайн, Олександр Секацький, Беверлі Скеггс, Джон Уррі, Мішель Фуко, Олексій Шляков, Tsugio Makimoto, David Manners та ін. Зазначені дослідники розглядали цей феномен у різних аспектах (виникнення, класифікація, історичний аналіз тощо). Зацікавленню феноменом номадизму було спричинено, перш за все, позитивним налаштуванням щодо потенціалу кочових суспільств, їх здатності до пристосування і виживання у складному світі. Йдеться про перспективи інтеграції кочівницьких традицій сучасним ур-

банізованим і глобалізованим середовищем за збереження їхньої самобутності.

У сучасному науковому дискурсі кочівників почали іменувати номадами, а їхні тимчасові об'єднання отримали назву неоплемен. Одночасно не втрачає актуальності дискусія щодо того, чи має номадичний тип культури історичну свідомість, тобто власну історію, чи йому властива лише географія.

Метою пропонованого дослідження є спроба відійти від стереотипного трактування концептів седентаризму і номадизму та здійснити їх експлікацію в сучасному гуманітарному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Варто визнати, що кочівники та кочові спільноти є одним із найдавніших різновидів традиційних суспільств. Їм доводилося постійно переміщуватись у пошуках засобів для існування (їжі, житла тощо). Залучимо до розгляду показові наукові розвідки, автори яких вважають, що історична свідомість є невід'ємним атрибутом саме осілої культури та не притаманна номадам.

"Серце Євразії - це Великий Степ, земля давніх тюрків, що простягалася від Китайської стіни до Карпат. На півдні - від Афганістану і Ірану, а на півночі - обрамлена сибірською тайгою. У давнину цей степ греки називали Скіфією, перси - Тураном, а китайці - степом "Північних варварів" - Бей-ху" [7, с. 3]. Історія цивілізації Великого степу - це історія тюрко-монгольських орд, які постійно вдавалися до спроб захопити кращі пасовища й одночасно впродовж століть разом зі своїми стадами були вимушені переміщатись величезними просторами, що їх природа пристосувала для їхньої фізичної конституції та способу життя [9, с. 32]. Але відтоді форми та сутність кочівництва зазнали значних змін [8, с. 106].

"Вражають складні форми суспільного буття і соціальні інститути, створені "степовими імперіями": ель, удільно-літвична система князівства, ієрархія чинів, військова дисципліна, дипломатія, наявність чітко сформованого світогляду, що протиставлялась ідеологічним системам сусідніх країн" [9, с. 33-34]. Доречними є міркування авторитетного вченого Льва Гумільова про "пасіонарність етногенезу", де *пасіонарність* - це при-

родний процес, який відбувається впродовж тисячоліть, залишаючи не менше наслідків, аніж повинь або виверження вулкану [6]. У сучасному світі кочівництво - явище найбільш розповсюджене, а отже, глобальне за своїми наслідками.

Натомість дослідник Сергій Бородін повністю виключає міжкультурний діалог цивілізацій. Він обстоює думку про те, що цивілізація "нових кочівників" - неоплемена - походить від класичних земних цивілізацій [3]. Неоплемена Сергій Бородін сприймає як агресивну номадичну цивілізацію, що полює на національну ідентифікацію [5], посилюючи свій планетарний вплив. "Там, де є хоча б один засіб масової інформації, проростають пагони номадичного ставлення до життя. Саме проростають, оскільки експансія номадів докорінно відрізняється від зовнішніх загарбницьких дій, за допомогою яких різноманітні цивілізації в минулому встановлювали своє панування" [4, с. 42].

Російський ідеолог панславизму Микола Данилевський відносить кочівників до "негативних творців історії", які, на його переконання, так і не спромоглися створити власну цивілізацію, проте, як "божий батіг", спричинялися до загибелі старих цивілізацій, розкидавши їх рештки, для того, щоб потім повернутися до вихідної нікчемності та зникнути з арени історії" [7, с. 59-61]. Такої ж позиції дотримується й англійський історик Арнольд Тойнбі. Визнаючи кочову цивілізацію "застиглою", а кочівників "варварами" [22, с. 541-555] з огляду на затримку в розвитку [22, с. 181-186] і подальшу загибель, один із розробників цивілізаційної теорії навіть не включає їх до реєстру цивілізацій. Арнольд Тойнбі зауважує, що, "незважаючи на нерегулярні набіги на осілі цивілізації, які лише на короткий час включають кочівників у поле історичних подій, суспільство кочівників постає суспільством, у якого немає історії" [22, с. 186].

"Цивілізація потребує осілості як своєї можливості, вона виключає кочівництво як щось небезпечне, загрози для себе" [19, с. 12]. Казахський письменник і громадсько-політичний діяч Олжас Сулейменов зазначає, що землеробами ставали ті, хто не мав коней. Таких казахів називали "жатаками": 1) той, хто лежить, 2) бідний парія, вигнанець [21].

Наполягаючи на ситуативності та спорадичності номадичного культурогенеза, підґрунтя якого становить не історична еволюція, не гегелівська теологічно-діалектична спіраль, а кільце, ніцшеанське "вічне повернення подібного", Ауезхан Кодар доводить, що у номадів креативно-руйнівне начало переважало над духовно-цивілізаторським, що робило їхні спільноти позаісторичними, тобто міфічними й ірреальними [16].

Кочові народи (гуни, сармати, скіфи, алани, таври та ін.), що мешкали на території сучасної України, подібно до казахських народів східноєвропейських степів у давнину були вірні заповітам пращурів і не переходили до осілості. Їхня самоідентифікація будувалася за схемою "Ми - Вони" де "Ми" - це вселенська норма і вірець, а "Вони", тобто будь-які інші осіло-землеробські народи та культури, - це парадигмальний набір аномалій [2, с. 40]. Таким чином, природна стихія спонукала номадів до постійного переселення, що призводило до зіткнення з територіями й етносами (кілька разів, як свідчить історія, вони навіть докорінно змінювали цілий спосіб життя осілих).

Для осілого культура ототожнюється з поняттям *міста*, за стінами якого знаходиться "варварська периферія". Наприклад, Цицерон протиставляє римлянина, "людську людину" (*homo humanus*), "варварській людині" (*homo barbarus*) [2, с. 42], засадничим принципом якої є *дорога* і яка не відчуває причетності до пев-

ної домівки чи спільноти [12, с. 42]. Оскільки номад не підкоряється законам міста, у кочовому просторі політична влада цивілізації неефективна. Тому Арнольд Тойнбі називає давні імперії кочівників "ефемерними" [Цит. за: 2, с. 45], тобто *маргінальними* [20, с. 9]. Номадам чуже саме чуття Домівки, так само як і відповідальність перед Іншими, оскільки вони віддають перевагу простору, що постійно розширює свої межі [12, с. 42].

Як і Арнольд Тойнбі, Куаниш Альжан, Ауезхан Кодар, Ірина Попова й Олжас Сулейменов переконані в тому, що у номадів не було власної історичної свідомості. Насправді ж, як свідчать дослідження сучасних науковців, відмінність між осілими та кочовими культурами ґрунтується на їхній господарсько-економічній життєдіяльності у різних природно-географічних умовах. Дослідник Агін Касимжанов наголошує, що "у ландшафтній зоні євразійських степів (до складу якої входить і Україна. - І. К.)... сформувалося не просто "кочівництво", "кочове суспільство", а особлива цивілізація, яка була пов'язана, зокрема, з пасовищним тваринництвом... але включала вона і технологічні, і культурні досягнення, "кінну культуру", виплавку заліза, міста, ремесла, у тому числі й іригаційне мистецтво... наші пращури виробляли своє ставлення до світу, до вічності і вклили у загальносвітове духовне надбання досвід своїх хвилювань, роздумів, високих уявлень про людську (честь. - І. К.) та гідність" [11, с. 88].

Іншої думки дотримується Еднан Карабаєв, який зазначає, що культуру номадів завжди характеризували взаємодоповнюваність і взаємозбагачення народів, які можливі тільки у межах духовного діалогу, тому що кочівництво передбачає різноякісне групування людей, культур і традицій у межах одного суспільства. Номади створили новий тип цивілізації - цивілізацію простору, для якого вирішального значення набуває не історія, а естетика - духа, можливість тощо. У цій цивілізації системотвірними поняттями є *народ, державність, культура* [10]. Заслугують на увагу й міркування Володимира Дудченка про те, що номадизм є не ідеологією, а духовністю, завдяки якій духовні комунікації можуть стати засадами соціальної теорії [8, с. 110].

Отже, у сприйнятті Агіна Касимжанова "кочівництво" - це особлива історично постала цивілізація, пов'язана з пасовищним тваринництвом, що мала вагомі технологічні та культурні здобутки, для Еднана Карабаєва - це цивілізація простору, для якої естетика вивіщується над історією, а для Володимира Дудченка - це не ідеологія, а духовність.

Про позитивний вплив кочівників на розвиток цивілізації, а також їхні взаємозв'язки з осілими науковці почали вести мову лише після руйнування біполярної системи - розпаду Радянського Союзу, про що йшлося у наших попередніх публікаціях [13; 14]. Упродовж двох із половиною тисячоліть кочівники Євразійського степу мали військову перевагу і, за підрахунками знаного фахівця з кочових цивілізацій Анатолія Хазанова, понад 50 % держав на теренах Євразії виникли завдяки їхнім військовим походам [23, с. 465-477].

Кочовий спосіб життя не передбачав заготівлі продуктів, тому все, що кочівники не могли виробити, вони відбирали в інших. Також вони стимулювали трансконтинентальну циркуляцію товарів і артефактів, що створювало сприятливі передумови для міжкультурних контактів, обмінів, порівнянь і запозичень. Кочівники ретрансливали свої культурні цінності та новації, інститути та типи влади іншим народам. На думку Нурбулата Масанова, вони "склеювали розрізнені, локальні землеробські світи у єдиний планетарний простір, забезпечували доколумбову глобалізацію світу", "поповнення

раціону осіло-землеробських суспільств білковою їжею, що сприяло поліпшенню якості життя осілого населення, різноманіттю їх харчового раціону" [18, с. 156-160]. Так трансформувалися духовна культура, соціальна психологія, ідеологія, система цінностей, мораль, система мислення, погляд на світ тощо.

Як зазначає професор Кусеїн Ісаєв, кочівництво - це установка на діалог у духовній, соціально-економічній і політичній сферах [9, с. 35]. Ми поділяємо думку киргизького вченого про те, що мобільність і динамізм кочівників у поєднанні з новою організацією суспільства та дихотомією "кінь - вершник" створили могутню силу з потужним потенціалом, яка і склала підґрунтя всіх номадичних суспільств. Унікальна модель кочового способу життя і стиль номадичного мислення містять у собі те, чого гостро потребує сучасний глобалізований світ. Це безмежна відкритість, толерантність до будь-яких світоглядних систем, висока мобільність, безстрашність духа та інтелектуальна воля.

Висновки

1. Упродовж тривалого часу через вплив стереотипів седентарної свідомості номадизм трактувався переважно як негативне явище.

2. Натомість сучасні науковці наголошують на необхідності глибокого пізнання й усебічного дослідження номадизму, доводячи, що номадам притаманні власна історія, складні форми суспільного буття, соціальні інститути тощо.

3. Завдяки подоланню стереотипів щодо розгляду історичної місії номадів було з'ясовано, що вони сприяли трансконтинентальній циркуляції товарів і артефактів, ретрансляції культурних цінностей, інститутів і типів влади, об'єднанню розрізнених седентарних світів у єдине планетарне середовище тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акатай С. Н. Философия тенгризма / С. Н. Акатай // Казахстанская философия в канун XXI века (материалы Республиканской научно-теоретической конференции, посвященной 40-летию Института философии МН-АН РК, 28 мая 1998 г.). - Алматы : Ақыл кітабы, 1998. - 251 с.
2. Альжан К. У. Мировоззренческие и концептуально-методологические основания интерпретации феномена номадизма / К. У. Альжан // Вопросы философии. - 2013. - № 3. - С. 39-49.
3. Бородин С. А. Грядущая цивилизация "новых кочевников" [Электронный ресурс] / С. А. Бородин // Обозреватель. - 2001. - № 4 (135). Режим доступа : http://staretz.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm
4. Бородин С. А. Клич за Русь Ведическую! / С. А. Бородин // Национальная безопасность и геополитика России. - Москва : Шемшук и К, 2011. - 208 с. (Серия : Наследие древних Русов).
5. Бородин С. А. Религиозно-духовные отправления номадизма [Электронный ресурс] / С. А. Бородин. 2010. - Режим доступа : http://staretz.narod.ru/Rounu/religya_nomadov.htm
6. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилёв. - Санкт-Петербург : Кристалл, 2001. - 642 с. (Серия : Вехи истории).

Кныш Инна,

докторант кафедри менеджмента и инновационных технологий социокультурной деятельности, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев

СЕДЕНТАРИЗМ И НОМАДИЗМ В СОВРЕМЕННОМ ГУМАНИТАРНОМ ДИСКУРСЕ: ОТ СТЕРЕОТИПНОГО ВОСПРИЯТИЯ К ПОЯСНЕНИЮ

Освещены концепты седентаризма и номадизма в современном гуманитарном дискурсе. Констатировано, что седентарными исследователями номадизм трактовался преимущественно негативно, и рассмотре-

СХІД № 6 (152) листопад-грудень 2017 р.

7. Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германно-Романскому / Н. Я. Данилевский ; предисл. Н. Н. Страхова ; вступ. ст. и коммент. А. А. Галактионова. - Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербургского ун-та, Изд-во "Глаголь", 1995. - 552 с. (Литературное наследие русских мыслителей).

8. Дудченко В. Духовность и номадизм в перспективе духовной коэволюции человечества / В. Дудченко // Studia Universitatis Moldaviae. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova. - 2013. - № 4 (64). - С. 106-110.

9. Исаев К. Цивилизация кочевников: уникальность феномена и об его вкладе в развитие мировой цивилизации [Электронный ресурс] / К. Исаев // Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi. - 2002. - 2 (2). - С. 29-40. - Режим доступа : <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/arastirmax-gocebe-uuyarligi-konar-gocer-fenomeni-dunya-uuyarliginin-gelismesine-katkisi.pdf>

10. Карабаев Э. Мир номадизма: прошлое и будущее [Электронный ресурс] / Э. Карабаев. - Режим доступа : <http://www.mfa.kg/articles/>

11. Касымжанов А. Х. Пространство и время великих традиций / А. Х. Касымжанов. - Алматы : КазНУ, 2001. - 301 с.

12. Климова С. В. Социально-философские аспекты анализа архетипических функций дома [Электронный ресурс] / С. В. Климова. - Режим доступа : <http://anthropology.ru/ru/text/klimova-sv/socialno-filosofskie-aspekty-analiza-arhetipicheskikh-funkciy-doma>

13. Книш И. В. Концептуализация номадизма и седентаризма у гіпросторі: сучасний соціокультурний дискурс / І. В. Книш // Схід. - 2017. - №5(151). - С. 78-82. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2017.5\(151\).195543](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2017.5(151).195543)

14. Книш И. В. Передумови виникнення номадизму та їх експлікація у сучасному гуманітарному дискурсі / І. В. Книш / Science and society : collection of scientific articles. - Roma, Italy, 2017. - P. 370-375.

15. Князева Е. Н. Творческий путь Франциско Вареллы: от теории автопоззиса до новой концепции в когнитивной науке / Князева Е. Н. // Вопросы философии. - 2005. - № 8. - С. 91-104.

16. Кодар А. Степное Знание: очерки по культурологии / А. Кодар. - Астана : Фолиант, 2002. - 208 с.

17. Кочубей Н. Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, образование / Н. Кочубей. - Saarbrücken, Deutschland : Palmarium Academic Publishing, 2013. - 260 с.

18. Масанов Н. Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности номадного общества / Н. Э. Масанов. - Алматы : Социвест-Горизонт, 1955. - 270 с.

19. Нуржанов Б. Г. Культурология : курс лекций / Б. Г. Нуржанов. - Алматы : Ун-т "Кайнар", 1994. - 128 с.

20. Попова И. П. Эволюция понятия маргинальности в истории социологии / И. П. Попова // Маргинальность в современной России : коллективная монография. - Москва : МОНФ, 2000. - 208 с.

21. Сулейменов О. О. Философские проблемы культуры [Электронный ресурс] / О. О. Сулейменов. - Режим доступа : www.kros.ru

22. Тойнби А. Постигание истории / А. Тойнби ; пер. с англ. - Москва : Прогресс, 1991. - 736 с.

23. Хазанов А. М. Кочевники и внешний мир / А. М. Хазанов. - Изд. 3-е, доп. - Алматы : Дайк-Пресс, 2002. - 604 с.

ны альтернативные подходы к пониманию номадов. Доказано, что им присущи самобытная история, сложные формы общественного бытия и социальные институты. Подчеркнуто, что номады существенно способствовали трансконтинентальной циркуляции товаров и артефактов, ретранслировали свои культурные ценности и институты власти другим народам, что в итоге привело к объединению седентарных миров в единую планетарную среду.

Ключевые слова: номадизм; седентаризм; дискурс; среда.

Knysh Inna,

Doctoral Researcher of the Department of Management and Innovative Technologies of Socio-Cultural Activity, National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv

SEDENTARISM AND NOMADISM IN MODERN HUMANITARIAN DISCOURSE: FROM STEREOTYPICAL PERCEPTION TO EXPLANATION

The concepts of sedentarism and nomadism in contemporary humanitarian discourse have been studied from the viewpoint of their explanation instead of stereotypical perception. Nomadism is supposed to have been perceived by researchers mainly from negative perspectives, thus the author has studied other approaches to understanding nomads. Nomads proved to have their own history, complex forms of social life and social institutions, although they contributed to the transcontinental circulation of goods and artifacts, the transmission of cultural values, innovations and their governing institutions to other cultures, and the unification of sedentary worlds into a single planetary environment.

Keywords: nomadism; sedentarism; discourse; environment.

REFERENCES

1. Akatay, S. N. (1998). *Filosofiya tengrizmu*. In: *Kazakhstanskaya filosofiya v kanun XXI veka (materialy Respublikanskoj nauchno-teoreticheskoy konferentsii, posvyashchennoy 40-letiyu Instituta filosofii MN-AN RK, 28 maya 1998 g.)*. Almaty: Akyl kitab, 251 p. (rus)
2. Alzhan, K. U. (2013). Mirovozzrencheskiye i kontseptualno-metodologicheskkiye osnovaniya interpretatsii fenomena nomadizma. *Voprosy filosofii*. 3: 39-49. (rus)
3. Borodin, S. A. (2001). Gryadushchaya tsivilizatsiya "novykh kochevnikov". *Obozrevatel*. 4 (135). Available at: http://starets.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm (rus)
4. Borodin, S. A. (2011). Klich za Rus Vedicheskuyu! In: *Natsionalnaya bezopasnost i geopolitika Rossii*. Moscow: Shemshuk i K, 208 p. (rus)
5. Borodin, S. A. (2010). Religiozno-dukhovnyye otpravleniya nomadizma. Available at: http://starets.narod.ru/Rounu/religya_nomadov.htm (rus)
6. Gumilov, L. N. (2001). *Etnogenez i biosfera Zemli*. St.Petersburg: Kristall, 642 p. (rus)
7. Danilevskiy, N. Ya. (1995). Rossiya i Yevropa: Vzglyad na kulturnyye i politicheskkiye otnosheniya Slavyanskogo mira k Germano-Romanskomu. St.Petersburg : Glagol, 552 p. (rus)
8. Dudchenko, V. (2013). Dukhovnost i nomadizm v perspektive dukhovnoy koevolyutsii chelovechestva. *Studia Universitatis Moldaviae. Revistă Științifică a Universității de Stat din Moldova*. № 4 (64): 106-110.
9. Isayev, K. (2002). Tsivilizatsiya kochevnikov: unikalnost fenomena i ob yego vklade v razvitiye mirovoy tsivilizatsii. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*. 2 (2): 29-40. Available at: <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/arastirmax-gocebe-uygarligi-konar-gocer-fenomeni-dunya-uygarliginin-gelismesine-katkisi.pdf>
10. Karabayev, E. (2010). Mir nomadizma: proshloye i budushcheye. Available at: <http://www.mfa.kg/articles/> (rus)
11. Kasymzhanov, A. Kh. (2001). *Prostranstvo i vremya velikikh traditsiy*. Almaty: KazNU, 301 p. (rus)
12. Klimova, S. V. (2002). Sotsialno-filosofskkiye aspekty analiza arhetipicheskikh funktsiy doma. *Anthropology*. Available at: <http://anthropology.ru/ru/text/klimova-sv/socialno-filosofskie-aspekty-analiza-arhetipicheskikh-funktsiy-doma> (rus)
13. Knysh, I. V. (2017). Conceptualization of nomadism and sedentarism in hyphspace: modern socio-cultural discourse. *Skhid*, №5(151): 78-82. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2017.5\(151\).195543](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2017.5(151).195543) (ukr)
14. Knysh, I. V. (2017). Peredumovy vynykennya nomadyzmu ta yikh eksplykatsiya u suchasnomu humanitarnomu dyskursi. *Science and society: collection of scientific articles*. Roma, Italy, P. 370-375. (ukr)
15. Knyazeva, Ye. N. (2005). Tvorcheskiy put Frantsisko Varely: ot teorii avtopoezisa do novoy kontseptsii v kognitivnoy nauke. *Voprosy filosofii*. № 8. S. 91-104. (rus)
16. Kodar, A. (2002). *Stepnoye Znaniye: ocherki po kulturologii*. Astana: Foliant, 208 p. (rus)
17. Kochubey, N. (2013). Sinergeticheskiye kontsepty v nelineynykh kontekstakh: seti, upravleniye, obrazovaniye. Saarbrücken, Deutschland: Palmarium Academic Publishing, 260 p. (rus)
18. Masanov, N. E. (1955). *Kochevaya tsivilizatsiya kazakhov: osnovy zhiznedeyatelnosti nomadnogo obshchestva*. Almaty: Sotsinvest-Gorizont, 270 p. (rus)
19. Nurzhanov, B. G. (1994). *Kulturologiya: kurs lektsiy*. Almaty: Un t "Kaynar", 128 p. (rus)
20. Popova, I. P. (2000). Evolyutsiya ponyatiya marginal'nosti v istorii sotsiologii. In: *Marginalnost v sovremennoy Rossii*. Moscow: MONF, 208 p. (rus)
21. Suleymenov, O. O. (2000). *Filosofskkiye problemy kultury*. URL: www.kros.ru
22. Toynbee, A. (1991). *Postizheniye istorii (Comprehension of history, transl. from English)*. Moscow: Progress, 736 p. (rus)
23. Khazanov, A. M. (2002). *Kochevniki i vneshtniy mir*. Almaty: Dayk-Press, 604 p. (rus)

© Книш Інна

Надійшла до редакції 30.11.2017